

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14740435>

IMR'AL-QAYSNING IJODI VA UNING ASARLARIDA IJTIMOIIY TENGLIK, ADOLAT MAVZULARINI AKS ETTIRILISHI

Begmamatov A'zamjon Boymurod o'g'li

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti o'qituvchisi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada arab adabiyotining tarixiy rivojlanishi, asosiy davrlari va uning muhim shoirlaridan biri sifatida Imru' al-Qaysning ijodi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada shoirning asarlarida yoritilgan patriotizm, oilaga sadoqat, ijtimoiy axloq va odob-axloq masalalari alohida ta'kidlanadi. Imru' al-Qaysning she'rlari arab madaniyatida qanday ahamiyatga ega ekanligi va ularning zamonaviy ijtimoiy kontekstda qanday ko'rinishlar kasb etishi tahlil qilinadi. Arab adabiyoti va uning umumbashariy g'oyalari haqida bahs yuritish orqali maqola, jamiyatda axloqiy qadriyatlarining rivojlanishiga qaratilgan masalalarni ko'taradi.*

***Kalit so'zlar:** Arab adabiyoti Imru' al-Qays, ijod Patriotizm, ijtimoiy axloq Odob-axloq, madaniyat, insoniy qadriyatlar, qasida.*

Arab adabiyoti o'zining chuqur va murakkab rivojlanish bosqichlari bilan jahon madaniyati va ilm-fani tarixida alohida o'rin egallaydi. Uning paydo bo'lishi, asosan, VII asr boshlariga to'g'ri keladi. Ammo arab qabilalari orasida og'zaki ijod shaklida rivojlangan she'riyatning dastlabki namunalari islomgacha bo'lgan davrlarda paydo bo'lgan. Bu davrga tegishli mashhur "Muallaqot" qasidalarida arab dunyosining o'sha davrdagi ijtimoiy hayoti, urf-odatlar va estetik tushunchalari ifodalanadi. Ayni paytda, ularning til, uslubidagi o'ziga xosliklar arab she'riya-tining klassik qoidalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etib, bugungi kunga qadar o'zining muhim ro'lini yo'qotmasdan kelmoqda.

Islom kelgach, arab adabiyoti diniy va falsafiy mazmun bilan kengayib, yangi uslubiy imkoniyatlarga ega bo'ldi: Qur'onni o'rganish va uning ta'sirida shakllangan ilohiy va diniy she'riyat uslubi paydo bo'ldi. Bu davrda yozilgan diniy qasidalar va Qur'onga bag'ishlangan sharhlar adabiy va ma'naviy boylikning rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Keyinchalik, Abbosiylar xalifaligi davrida Bag'dod va boshqa ilmiy markazlarda arab adabiyoti falsafiy va ilmiy tafakkurga yaqinlashib, xalq hayotining har tomonini qamrab olgan yangi asarlar ustida qalam tebratdilar. Shu bilan birga, arab adabiyoti fors va yunon madaniyati ta'sirida qisman o'zgarishlarga uchrab, yangi tur va janrlarda boyidi; bu o'zgarishlar "Alf layla va layla" (Ming bir kecha) kabi mashhur asarlar orqali madaniy merosni kengaytirdi.

Hozirgi kunda arab adabiyoti madaniyatlararo muloqot va xalqaro ilmiy tadqiqotlarda katta ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Arab dunyosidagi zamonaviy adabiy jarayonlar, mualliflarning ijodiy izlanishlari va ularning asarlarida aks etayotgan global muammolar, shu jumladan, ijtimoiy tenglik, erkinlik va adolat mavzulari xalqaro miqyosda o'rganilmoqda. Arab adabiyotining hozirgi kundagi ahamiyati uning turli qirralarini o'rganish va jahon adabiy me'rosiga qo'shgan ulkan hissasi, G'arb va Sharq o'rtasidagi madaniy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Arab adabiyotining hozirgi kundagi ahamiyati, uning vatanga muhabbat, oilaga sadoqat, ota-onaga hurmat va ijtimoiy odob-axloq kabi muhim qadriyatlarni targ'ib etishda ko'rinadi. Bu qadriyatlar, arab madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, har bir shoir va yozuvchi o'z asarlarida bu mavzularni qamrab olishga intiladi. Arab adabiyotida vatan va oilaga bo'lgan muhabbat, nafaqat badiiy ifodalar orqali, balki, qahramonlar va ularning qiyinchiliklari orqali ham aks ettiriladi.

Vatan, oila, muhabbat mavzulari ko'plab asarlarda markaziy mavzu sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, qadimgi arab shoirlari o'z she'rlarida vatanlarini, ularning go'zalligini va ulug'vorligini madh etib qasidalar yozganlar. Ushbu she'rlar, o'zida xalqning g'ururini ifodalab, o'quvchilarda vatanga bo'lgan sevgi va sadoqatni kuchaytiradi.

Bundan tashqari, ota-ona va oilaga sadoqat arab madaniyatining muhim asosidir. Yozuvchilar, ko'pincha, oilaning ahamiyatini va uning inson hayotidagi o'rnini ta'kidlaydilar. Ota-onaga hurmat va sadoqat, arab an'analarida muhim o'rin egallaydi va bu qadriyatlar ko'plab adabiy asarlarda o'z ifodasini topadi. Misol uchun, Najib Mahfuzning asarlarida ota-onaga bo'lgan hurmat va ularga sadoqat, qahramonlarining ichki kurashlari orqali keng yoritiladi.

Arab adabiyotining ajralmas qismlaridan biri sifatida ijtimoiy odob-axloq alohida e'tiborni talab qiladi. Adiblar she'rlari orqali odamlar o'rtasidagi munosabatlar, jamiyatda o'rnatilgan odob-axloq qoidalari, va insoniy qadriyatlar haqida fikrlarini bildirib, ularni mardlikka, yolg'ondan fisq-u fujurdan uzoq bo'lishga chorlaydilar. Arab shoirlari o'z asarlarida ijtimoiy masalalarni, odob-axloq qoidalarini va ularning ahamiyatini tahlil qilish orqali, jamiyatni yaxshilashga intiladilar. Bu jarayon, nafaqat arab madaniyati, balki umuman insoniyat uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, ijtimoiy qadriyatlar va odob-axloq me'yorlarini ifodalashda Imru' al-Qaysning she'riyati alohida o'rin egallaydi. U o'z qasidalarida faqat yuksak badiiy go'zallikni, balki, o'sha davr jamiyatidagi axloqiy nuqtalarni, mardlik va halollik kabi fazilatlarni yuksak darajada madh etgan. Imru' al-Qays o'z she'rlarida insoniy fazilatlarni tarannum etib, odamlarga o'z qadriyatlarini anglashda yordam bergan va ularni ziddiyatli hayotiy sinovlarda to'g'ri yo'ldan borishga chaqirgan.

Shoir arab adabiyotining eng mashhur vakillaridan biri sifatida nafaqat she'riyatdagi mahorati bilan, balki o'z zamonasi jamiyatining ruhiy holatini aks ettirgani bilan ham katta e'tibor qozongan. U o'z asarlarida insoniyat hayotidagi eng nozik his-tuyg'ular, jamiyatdagi ijtimoiy axloq va odob normalarini ifodalagan. Imru' al-Qaysning she'riyati o'zining chuqur mazmuni bilan o'quvchilarga tasir ko'rsatadi, ularni hayotda yuksak qadriyatlar sari yetaklaydi.

She'riyat arab madaniyatining axloqiy-me'yoriy qarashlarini o'zida mujassam etgan. U o'z qasidalarida vafodorlik, mardlik va adolat kabi fazilatlarni tarannum etgan. O'z davrida arab jamiyatida axloqiy qadriyatlarni saqlab qolish o'ta muhim

bo‘lib, Imru’ al-Qays o‘z she‘riyati orqali jamiyatning yetakchi axloqiy ustunlarini, o‘zi uchun ham, boshqalar uchun ham muhim bo‘lgan tamoyillar asosida tasvirlab bergan. Shu bois, uning she‘riyati insoniy fazilatlar, mas‘uliyat va adolatga bo‘lgan ehtiromni aks ettirib, arab adabiyotining ajralmas qismiga aylangan.

O‘z asarlarida insoniyatning ma‘naviy qiyofasini yaratish bilan birga, axloqiy munosabatlarga katta e‘tibor qaratgan. U o‘z she‘rlari orqali insonlar o‘rtasidagi munosabatlarning pokligini, mardlik va vatanparvarlikning qadr-qimmatini yuksaltiradi. U mardlikni, og‘ir sinovlarda yuksak fazilatlarini saqlashni odob va axloqiy qadriyat sifatida ta‘kidlagan. Shu tariqa, uning qasidalarida ona yurti, oilasi va jamiyatiga bo‘lgan chuqur hurmati ham o‘z ifodasini topgan.

Imru’ al-Qaysning asarlari faqat she‘riyat darajasida qolmay, balki arab madaniyatida keng tarqalgan ahloqiy qadriyatlarni ifodalashda ham alohida o‘rin tutgan. Uning qasidalarida odamlar orasidagi hamkorlik, vatan himoyasi, sadoqat va axloqiy poklik kabi qadriyatlar yuksak o‘ringa ega. Shunday qilib, uning asarlari nafaqat o‘z davri balki keyingi avlodlar uchun ham ibrat manbai bo‘lib kelgan. Bu qadriyatlar bugungi kunda ham jamiyatda hurmat va qadrlashga sazovor bo‘lib, arab adabiyotining umuminsoniy mazmunini ko‘rsatadi.

Qasidalarida esa, milliy g‘urur, vatanparvarlik va insoniy axloq masalalari yuksak cho‘qqilarda tasvirlangan bo‘lib, arab xalqi uchun o‘ziga xos axloqiy namunadir. Uning she‘riyati insonlar uchun yuksak ma‘naviyat, jamiyat oldidagi mas‘uliyat, to‘g‘rilik va shijoatning namunasi bo‘lib, bu qadriyatlar bugungi kunda ham arab madaniyatida katta ahamiyatga ega. Shu tariqa, Imru’ al-Qaysning ijodi va u qoldirgan badiiy meros bugungi avlodlar uchun ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib qolmoqda, arab madaniyati va adabiyotida chuqur qadrlanadi.

Arab adabiyotining zabardast vakili hisoblangan shoir tug‘ilgan yili milodiy 500-yillar atrofida bo‘lgan deb taxmin qilinadi. Hijozda tug‘ilib o‘sgan bu shoir, o‘z davrining murakkab siyosiy va ijtimoiy sharoitlarida kamol topdi. Shoir o‘z asarlarida o‘sha davr arab jamiyatining ijtimoiy va axloqiy holatini, insonlar o‘rtasidagi munosabatlar va qadriyatlarni chuqur ifodalagan. Shoir milodiy 540-yillar atrofida

hayotdan ko‘z yumgan bo‘lsa-da, uning ijodi bugungi kunga qadar o‘z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Uning asarlari qadimiy arab adabiyotining boy merosini o‘zida aks ettirib, o‘quvchilar uchun o‘z davridagi madaniy va axloqiy qadriyatlarni tushunishga yo‘l ochadi. Bu ijod, o‘z zamonasi bilan chegaralanib qolmay, vaqt o‘tgan sayin umumiy insoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashib, arab adabiyoti va madaniyati rivojida mustahkam o‘rin egallaydi.

Xulosa

So‘zimizga xotima yasas ekanmiz, shoirning ijodi arab adabiyotida o‘chmas iz qoldirib, insoniyat uchun ibrat manbai sifatida tanilganligiga yanada ko‘proq iqrar bo‘lamiz. Uning asarlari arab xalqining asosiy axloqiy tamoyillarini, insoniy qadriyatlarni teran ifodalaydi va o‘quvchilarni chuqur ma‘naviy izlanishga chorlaydi. Bu she‘riyat orqali arab madaniyati va axloqiy qadriyatlarining betakror fazilatlari, milliy g‘urur, vatanparvarlik va sadoqat kabi tushunchalar yuksak darajada namoyon bo‘ladi. Shoir o‘z davrining murakkab ijtimoiy va siyosiy sharoitlariga, xalqining ehtiyojlariga chuqur hurmat bilan yondashgan va asarlarida jamiyatning ahloqiy tamoyillarini mustahkamlashga katta e‘tibor qaratgan.

Uning qasidalarida insonning vatani, oilasi va jamiyat oldidagi mas‘uliyati, do‘stlik, mardlik va sadoqat kabi insoniy tuyg‘ular balandparvoz uslubda tarannum etilgan. Shoir odamlarni jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni qadrlashga, ularni hayotda aks ettirishga undagan. Uning asarlari arab xalqining o‘ziga xos urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlarini o‘z ichiga oladi va zamonasining eng yetuk ovozlardan biri sifatida tan olinadi. O‘sha davrda yaratgan asarlari arab madaniyati va adabiyotining rivojiga ulkan hissa qo‘shgan.

Bugungi kunda uning she‘riyati arab adabiyoti va madaniy merosning ajralmas qismi sifatida hurmat qilinadi. Undagi mavzular va axloqiy o‘g‘itlar zamonaviy o‘quvchilar uchun ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Shoirning ijodi orqali arab xalqining ruhiy boyliklari va insoniy fazilatlari chuqur ifoda etilgan bo‘lib, asarlaridagi g‘oyalar keyingi avlodlar uchun ham ma‘naviy va axloqiy ta‘sirini saqlab kelmoqda. Ushbu badiiy meros o‘zining mahorati va umuminsoniy qadriyatlarni yuksaltirishi

bilan arab adabiyotining yuksak cho‘qqilaridan biri sifatida xalqaro miqyosda qadrlanadi.

Shunday qilib, bu shoirning ijodi insoniyat uchun qadrlidir. Uning she‘riyati arab adabiyotini boyitib, bugungi kunda ham o‘zining ahamiyatini saqlab qolmoqda va madaniy meros sifatida butun dunyoda e‘tibor qozonmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Allen, R. (2000). *An Introduction to Arabic Literature*. Cambridge University Press.
2. Lyall, C.J. (1930). *The Mu‘allaqat*. Oxford University Press.
3. Sells, M. (1989). *Desert Tracings: Six Classic Arabian Odes*. Wesleyan University Press.
4. Gibb, H.A.R. (1963). *Arabic Literature: An Introduction*. Oxford University Press.
5. Shamma, T. (2007). “Translating Arabic Poetry into English: Challenges and Strategies.” *The Translator*, Vol. 13, No. 2.